

SINIŠA ZARIĆ¹

E-mail: sinisha.zaric@gmail.com

JOVAN BORIŠIĆ²

E-mail: borisicj@yahoo.com

GENERALIZOVANO POVERENJE KAO KONSTITUENTA SOCIJALNOG KAPITALA: ISTRAŽIVANJE STAVOVA MLADIH U SRBIJI

GENERALISED TRUST AS A CONSTITUENT OF SOCIAL CAPITAL: EXPLORING THE ATTITUDES OF YOUNG PEOPLE IN SERBIA

JEL KLASIFIKACIJA: B52, A13, Z13

APSTRAKT:

Promene u ponašanju jesu svakodnevna pojava. Postojanje neizvesnosti kao i nemogućnost preciznog predviđanja budućnosti nas navode da sagledamo karakteristike svakog pojedinca. Različiti pogledi na svet u značajnoj meri utiču i na izbor odgovarajućih politika tokom vremena. Iz tog razloga je neophodno analizirati sistem vrednosti stanovništva

---

1 Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

2 Master ekonomista

i njegove promene tokom vremena kao i način na koji pojedinci donose odluke. Ljudi često zanemaruju sopstvene unutrašnje karakteristike u interpretaciji stvarnosti. One se ogledaju u osobinama svakog pojedinca koje su urođene i stečene tokom života kroz interakciju sa drugima. Istraživanje uslova u kojima živimo zahteva kombinovanje znanja iz mnogih oblasti društvenih nauka. Pored ekonomskih principa na kojima počiva svaki proces donošenja odluka, vremenom se javila potreba uključivanja sociologije, psihologije i prava u objašnjenju stvarnosti u kojoj živimo. Tek pojavom institucionalne ekonomije krajem 19. i početkom 20. veka formiran je snažan okvir u kome je društvo ograničeno jasno definisanim pravilima igre. Naročito nastanak i razvoj nove institucionalne ekonomije jeste dodatno doprineo boljem razumevanju specifičnosti svakog pojedinca i njegovog uticaja na okruženje. U ovom istraživanju su obuhvaćene neformalne institucije kroz koje su analizirane pojave i procesi na svakodnevnom nivou. Istraživanje je fokusirano na mlade u Srbiji (od 15 do 30 godina). Sastavni delovi neformalnih institucija su: kultura, religija, tradicija i običaji. Posebno jeste potrebno naglasiti kulturu kao identitet jednog naroda koja oblikuje način života. Naročito poslednjih godina uloga institucija u privrednom rastu i razvoju kao i davanju preporuka za vođenje politike jeste izazvala veliku pažnju u brojnim istraživanjima. Tome u prilog ide i potreba istraživanja odnosa ljudi prema religiji i porodici kao i postojanje određenog stepena poverenja među ljudima. Upravo institucionalna ekonomija nam pokazuje da je moguće doći do željenog stanja korišćenjem deskriptivnog i istorijskog metoda, bez potrebe za oslanjanjem na matematičke metode i modele. Istraživanja pruža prikaz sistema vrednosti mladih u Republici Srbiji i poređenje ovih rezultata sa njihovim vršnjacima u inostranstvu. Cilj ovakve analize jeste da se pokažu razlike u stavovima i vrednosnim sudovima mladih koji dovode do nejednakog stepena razvijenosti tokom vremena kao i mogućnosti daljeg napredovanja zemalja. Kao krajnji rezultat dobijamo neformalne institucije koje su sastavni deo ljudskog misaonog procesa

KLJUČNE REČI:

INSTITUCIJE, KULTURA, INSTITUCIONALNE PROMENE, POVERENJE

i kao takve utiču na sprovođenje daljih reformi.

ABSTRACT:

Behavioral changes occur every day. Uncertainty, as well as the impossibility to predict the future with precision, make us look at the characteristics of each individual. Different world views significantly influence the choice of appropriate policies over time. For this reason, it is necessary to analyze the value system of the population and its changes over time, as well as the way individuals make decisions. People often ignore their own inner characteristics in the interpretation of reality. They are reflected in people's characteristics that are innate or acquired in life through interaction with other individuals. Researching the conditions that we live in requires the combination of knowledge from many areas of social sciences. In addition to the economic principles every decision-making process is based on, over the course of time it has become necessary to include sociology, psychology and law in explaining the reality we live in. Only after the institutional economy had been born at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, a strong frame-

work was formed and the society has been limited to clearly defined rules of the game. In particular, the emergence and development of new institutional economy has further contributed to better understanding of the specifics of each individual and its impact on the environment. This research includes informal institutions and through them the phenomena and processes are analyzed on a daily basis. The research is focused on young people in Serbia (from 15 to 30 years). Components of informal institutions are: culture, religion, tradition and customs. It is particularly important to emphasize culture as the identity of a nation that shapes the way of life. Especially in recent years, the role of institutions in economic growth and development, as well as in policy recommendations, has generated great attention in numerous surveys. This is also supported by the need to research people's attitudes towards religion and family, as well as the existence of a certain degree of trust among people. It is the institutional economy that shows that it is possible to get to the desired state using a descriptive and historical method without the need to rely on mathematical methods and models. The research provides an overview of the value system of the young people in the Republic of Serbia and comparison with the results of their peers abroad. The purpose of this analysis is to show differences in attitudes and value judgments of young people that lead to unequal degrees of development

KEY WORDS:**INSTITUTIONS, CULTURE, INSTITUTIONAL CHANGES, TRUST**

---

over time, as well as opportunities for further progress of countries. As the final result, we get informal institutions that are an integral part of the human thought process and as such affect the implementation of further reforms.

1. UVOD

Dinamično okruženje uz stalnu izloženost riziku i neizvesnosti zahteva posmatranje unutrašnjosti svakog bića. Institucionalna analiza, a pre svega neformalne institucije, nam pružaju uvid u obrasce ponašanja ljudi. Institucije predstavljaju strukturu koja pruža uslove za odvijanje socijalnog života ljudi stvarajući sistem preovlađujućih i uspostavljenih socijalnih pravila koje usmeravaju i oblikuju ponašanje stanovništva.³Možemo ih takođe definisati i kao pravila igre podsticana i promovisana izvan zvanično sankcionisanih kanala. Kao takva ograničavaju polje delovanja ekonomskih subjekata.⁴ Neformalnost institucija se ogleda u nepostojanju zakonskog okvira kojim bi bile obuhvaćene i regulisane. Pored neformalnih važan činilac privredne aktivnosti jesu i formalne institucije koje predstavljaju pravni okvir svake zemlje.

Istorijski procesi u velikoj meri utiču na stepen razvijenosti nacija i oblikuju moderni sistem vrednosti. Postoji kontinuitet teorija i modela kojih se ljudi pridržavaju bez potrebe njihove promene.⁵ Iz tog razloga jednom stečene navike jeste teško promeniti. Upravo ta ukorenjenost neformalnih institucija u mentalni sklop svakog pojedinca zahteva njihovu detaljnu analizu sa ciljem pronalaska onih institucija koje u najvećoj meri odgovaraju specifičnostima posmatranog naroda. Osnova istraživanja jeste posmatranje prirode ljudskog bića čije ponašanje analiziramo.⁶

Neformalne institucije čiji je sastavni deo razvoj biznisa i rešavanje poslovnih problema, a koje su prihvaćene od strane svih učesnika u transakcijama rezultovaće manjim stepenom rizika i manjim transakcionim troškovima. U razvijenim zemljama jaz između formalnih i neformalnih pravila je manji iz razloga što su formalne institucije rezultat dugoročnog procesa praksi i iskustva dok su neformalne institucije utemeljene u sistem društvenih vrednosti. Upravo učeći na osnovu različitih iskustva u praksi moguće je odrediti set pravila koji je komplementaran sa neformalnim institucijama. Život u okviru zajednice oblikuje mentalni sklop pojedinca i odnos prema pojavama u društvu.⁷ Formalne institucije su te čiji izvor moći čini država, dok neformalne crpe snagu iz društva i same po sebi su društveno prihvatljive.

Neformalne mogu pozitivno i negativno uticati na formalne institucije. Prihvatanje i poštovanje formalnih pravila doprinosi porastu njihove efikasnosti i performansi. Sukob dovodi do nefunkcionalnosti i razvoja negativnih pojava u društvu kao što su: korupcija, klijentelizam, klanovi, mafija i interesne grupe. Ovaj konflikt ugrožava funkcionisanje tržišta i demokratski sistem. Interakcija ovih institucija oblikuje načine ponašanja na tržištu smanjujući rizik donošenja odluka i povećavajući stepen izvesnosti prilikom obavljanja poslovanja. Takođe neformalna pravila definišu ograničenja za realizaciju formalnih pravila, a ujedno određuju i stvarne učinke odnosno krajnje ishode.⁸

---

3 Hodgson G. (2006), str. 2

4 North D.(1994), str. 360

5 Hahn F. (1987), str. 324

6 Simon H.(1985), str. 303

7 Denzau A., North D. (1994), str. 3–31

8 Pejović S. (2004), str. 7

Razlike u vremenskom horizontu neophodnom za promenu kako formalnih tako i neformalnih institucija moraju se uzeti u obzir prilikom formiranja ekonomske politike. Za promene formalnih institucija je potrebna spremnost onih koji poseduju političku moć, dok za neformalne institucije je neophodna saglasnost društva kako bi se one promenile. Upravo iz ovog razloga jedinstvo i spremnost društva za promenama treba da bude pokretačka snaga za reforme u sferi prava, politike i ekonomije kako bi se stvorili preduslovi za budući rast i razvoj. Obrnuti put razvoja u kome bi se prvo meljala formalna pravila a zatim neformalna prilagođavala ovim promenama najčešće dovode do lošijih rezultata jer zakoni nisu prilagođeni okruženju u kome dugi niz godina živi i funkcioniše društvo. To možemo videti na primeru zemalja Latinske Amerika gde primena ustava SAD-a nije dala rezultate kakvi su se očekivali. Forsiranje izgradnje institucija i njihovo izolovano posmatranje izvan društvenog konteksta dovodi do neuspeha u sprovođenju ekonomskih reformi.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U brojnim istraživanjima mladi su zapostavljeni iz razloga analize starije populacije i uslova u kojima žive. Mladi kao pokretačka snaga društva su upravo u fokusu našeg istraživanja. Ova starosna grupa se suočava sa brojnim prekretnicama i odlukama koja će uticati na njihov dalji razvoj ličnosti. Način na koji donose odluke i sistem vrednosti upravo oblikuje okruženje u kome žive. Kao posledica toga postoje razlike u ponašanju i karakteristikama mladih i njihovom pogledu na svet. Ovo istraživanje jeste doprinos boljem razumevanju stavova i načina razmišljanja omladine koja predstavlja budućnost svake nacije.

Problem obuhvatanja mladih jeste ne postojanje opšte saglasnosti o donjoj i gornjoj granici koje ih razdvajaju od ostalih starosnih grupa. Prema statistici Republike Srbije mladi jesu starosti od 15 do 30 godina. Ovakva podela jeste u skladu sa Nacionalnom strategijom za mlade.⁹ Upravo iz ovih razloga istraživanje se zasniva na ovom starosnom kontingentu. U svrhu komparativne analize neophodno je usaglasiti metodologiju sa standardima EU. Evropska Unija jeste donela strategiju koja grupiše mlade u starosnu grupu od 15-29 godina.¹⁰ Ovakva klasifikacija mladih se koristi u brojnim međunarodnim istraživanjima čiji rezultati će nam pomoći u analizi institucionalnog okruženja različitih nacija.

Sa stanovišta institucionalne analize ovaj period života jeste ključan za stvaranje društvenog pojedinca. U periodu od 15 do 30 godina dolazi do sazrevanja ličnosti i uključivanja jedinki u društvenu zajednicu. Tako posmatrano pojedinac nije samostalan entitet već sastavni deo sredine u kojoj živi. Tome u prilog idu i navike ljudi koje se formiraju kroz interakciju unutar društva. Sve pojave i procesi jesu podložni promenama što sugerise na menjanje obrazaca ponašanja ljudi tokom života. Upravo mladi jesu oni koji se najbrže prilagođavaju novonastalim okolnostima.

9 Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine („Službeni glasnik RS”, br. 55/05 i 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US, 72/12, 7/14 – US i 44/14)

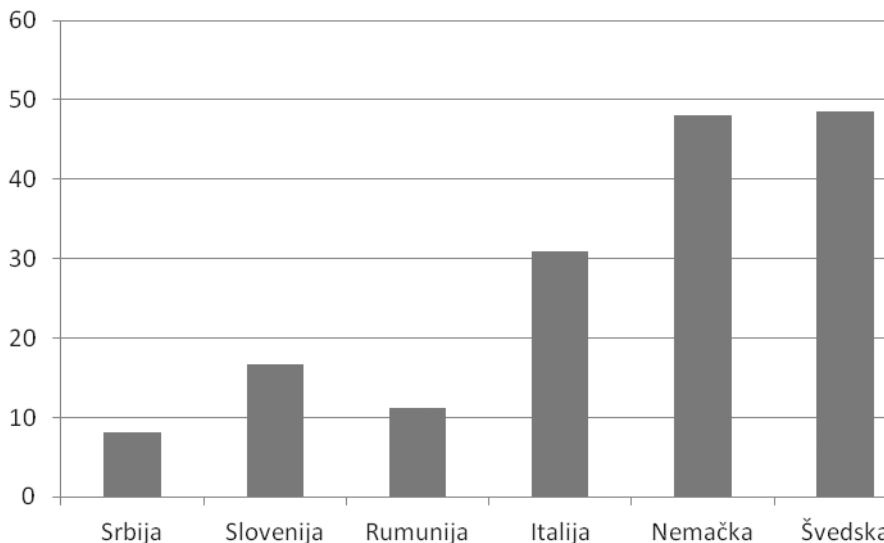
10 https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en (Pristupljeno

Kako bismo što jasnije sagledali sliku o mladima u Srbiji neophodno je uporediti rezultate sa sličnim istraživanjima u inostranstvu. Opredeljenje za posmatrane zemlje leži u činjenici o razlikama u verovanjima i mentalitetu ljudi. Svaka od analiziranih zemalja jeste predstavnik određene religije i verovanja na području Evrope. Analizirane su zemlje iz različitih geografskih sredina kako bi bio obuhvaćen čitav evropski kontinent. Sa druge strane poreklo i nasleđe jesu doprineli stvaranju ljudi sa modernim sistemom vrednosti koji ih u manjoj ili većoj meri praktikuju.

3. STAVOVI MLADIH U SRBIJI I KOMPARATIVNA ANALIZA

Posmatrano istraživanje se zasniva na anketi kojom su obuhvaćeni mladi u Republici Srbiji starosti od 15 do 30 godina. Ispitanici su se popunjavajući google anketu opredeljivali za jedan od ponuđenih odgovora. Pitanja su formulisana na sledeći način: „Koliko imate poverenja u druge ljude?“, „Koliko često vidate rođake?“ i „Da li ste religiozni i koliko često posećujete verske objekte?“. Na bazi uzorka od 280 anketiranih induktivnim putem smo došli do odgovarajućih zaključaka. U svrhu komparativne analize korišćeni su rezultati World Value Survey, European Value Survey i Eurostat. Problem uporedne analize (cross-country analysis) jeste nedostatak istraživanja o neformalnim institucijama. European Value Survey i World Value Survey obavljaju ovakva istraživanja u proseku na svakih 5-10 godina. Olakšavajuća okolnost jeste ta što je potreban dug vremenski period, po nekim procenama i preko 100 godina, kako bi se neformalne institucije promenile.¹¹

► **SLIKA BR. 1: STEPEN POSTOJANJA POTPUNOG POVERENJA MEDJU LJUDIMA (GENERALIZOVANO POVERENJE)**

Izvor: European Value Survey, World Value Survey; Slovenija (WVS 2011), Rumunija (WVS 2012), Nemačka (WVS 2013), Italija (EVS 2008), Švedska (WVS 2011), Srbija (sopstveno istraživanje 2017)

Generalizovano poverenje jeste poverenje prema svim pojedincima i ostvaruje se kada zajednica poseduje zajednički set moralnih vrednosti sa ciljem jačanja međuljudskih odnosa.¹² Na osnovu postojećih istraživanja možemo uočiti da pravoslavlje i katolicizam negativno utiču na poverenje kroz ograničavanje ponašanja ljudi¹³, dok protestantizam doprinosi jačanju generalizovanog poverenja putem jačanja ljudskih i ekonomskih sloboda¹⁴. Takođe mladi generalno ima manji stepen poverenja od starije populacije¹⁵

Poverenje jeste prikazano kao jedan od najznačajnijih faktora uspostavljanja odnosa među ljudima. Najveći broj anketiranih u Srbiji se izjasnio da ponekad (46.2%) i retko (43,5%) imaju poverenje u druge ne uključujući najužu porodicu. Ovakav rezultat nam govori da ukoliko izuzmemo članove najuže porodice, ljudi generalno nemaju poverenje jedni u druge. Istorijski posmatrano brojni dogovori i obećanja koja nisu ispunjavana su doprineli do ovakvog stanja u zemlji. Rasprostranjeno je stanovište da jednom izgubljeno poverenje se veoma teško vraća. To možemo videti i na primeru omladine u Srbiji gde se međuljudski odnosi uspostavljaju na bazi prethodnih iskustva i opreznosti. Bezlična komunikacija (vid komunikacije u kome stupamo u interakciju sa drugima a da zapravo ne poznajemo tu osobu) jeste široko rasprostranjena usled postojanja straha od otvaranja prema drugima. Taj strah je prouzrokovan nepoznavanjem namera onih sa kojima stupamo u odnose. Ovakav nizak nivou poverenja prema drugima se negativno odražava i na ekonomiju. Brojni dogovori i ugovoru, posebno u usmenoj formi, se zasnivaju na postojanju poverenja. Poslovni uspeh ne zavisi samo od znanja i sopstvene sposobnosti, već i od atmosfere u radnom okruženju. Odnosi u kojima vlada poverenje među članovima smanjuju mogućnosti oportunističkog ponašanja, a sledstveno, povećavaju efikasnost institucija i umanjuju nivo transakcionih troškova na makro nivou. Isto tako opredeljenost za određenu političku partiju ili ličnost i njihov opstanak zavisi od reputacije stečene u prošlosti ali i stepena poverenja koje narod ima u vođenje buduće politike. Upravo u ovoj oblasti brojna obećanja i njihovo neispunjavanje doprineli su padu poverenja u državne institucije i organe. Za promenu postojeće institucionalne infrastrukture neophodno je udruživanje ljudi što je otežano u uslovima opšteg nepoverenja.

Oslanjanje na druge u teškim situacijama zavisi pre svega od nivoa poverenja koje imamo u tu osobu. Pojedinaac kada stekne poverenje u jednu osobu on je i glorifikuje što dovodi do stvaranja podređenog položaja drugih u očima posmatrača. Ovakav vid razmišljanja može dovesti do stvaranja političkog sistema u kome pojedinac odlučuje u ime ostalih. Poverenje koje se stiče u političare nije rezultat personalne interakcije već nedostatka transparentnosti i prikazivanja ličnosti kroz funkciju koja obavlja. Politička stabilnost, naročito u monarhijama, stvara i razvija poverenje tokom istorije koje čini osnovu demokratije.¹⁶ Ograničavanje broja ljudi u koje imamo poverenje može imati i ekonomske posledice. Moguć je izbor saradnje sa onim subjektima u koje imamo poverenje čak i kada postoje alternative koje donose veću ekonomsku korist. Takav vid saradnje dovodi do stvaranja zadovoljavajućeg, ali ne i maksimizirajućeg profita. Takođe pribavljanje informacija samo iz jednog izvora često dovodi do donošenja neoptimalnih odluka. Rezultati istraživanja pokazuju da iako ne postoji opšte poverenje u društvu, moguće je pronaći oslonac u odgovarajućoj osobi u teškim situacijama. Istraživanje uloge poverenja kod

12 Fukuyama F. (1995), str. 153

13 La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1997), str: 333-338

14 Uslaner, E.M. (2002)

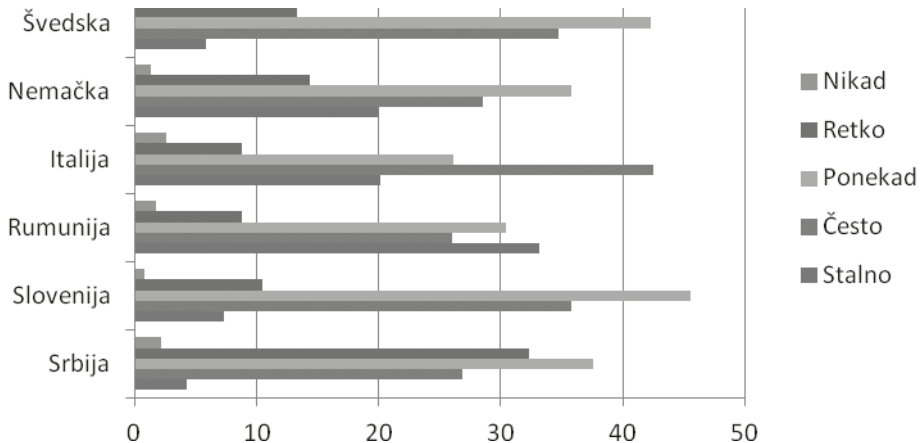
15 Putnam, R. (2000)

16 Putnam, R. (1993)

mladih preduzetnika u Srbiji, za vreme recesije, (Babić, Zarić, 2015) pokazuje da kod svojih vršnjaka i potencijalnih partnera se najviše ceni osobina odgovornosti i pouzdanosti, u odnosu na niže vrednosti ranga za osobine poštenja i iskrenosti.

Ljudi generalno nemaju poverenje jedni u druge što možemo i videti na osnovu slike br. 1. Poverenje jeste osnova za stupanje u interakciju sa drugima i ključno je za sklapanje poslovnih dogovora. U Italiji visok nivo poverenja jeste posledica postojanja izraženih porodičnih odnosa što doprinosi boljem poznavanju ljudi naročito u južnim delovima. Takođe visok nivo poverenja u Švedskoj jeste posledica protestantizma kao dominantne religije. Tome u prilog ide i isticanje poverenja ispred profita u protestantizmu. Ljudima kada je neophodna pomoć oko rešavanja određene dileme ili problema nemaju kome da se obrate i moraju se osloniti na sopstvene ograničene kapacitete. Stalne promene u sferi ekonomije dodatno otežavaju donošenje optimalnih odluka bez mogućnosti konsultovanja drugih osoba. Bez obzira na stepen razvijenosti zemalja poverenje zavisi od uslova u kojima živimo. Institucionalna infrastruktura stvara i uređuje te uslove u kojima se poverenje teško stiče ali i brzo gubi. Na primeru Slovenije uočavamo kroz uspešan proces tranzicije, evropske integracije i okrenutosti ka zapadu rast nivoa poverenja u odnosu na Srbiju i Rumuniju koje su zaostale u transformaciji sopstvenih institucija. Takođe unutar multietničkih (multicultural) sredina prisutna je veća razlika između ljudi što dodatno doprinosi padu opšteg poverenja. Takvo je stanje u Nemačkoj gde je u padu opšte poverenje kao posledica brojnih migracija i teškoće asimilacije muslimanskog stanovništva.

► SLIKA BR. 2: UČESTALOST POSETE RODJACIMA

Izvor: Eurostat 2015, Srbija (sopstveno istraživanje 2017)

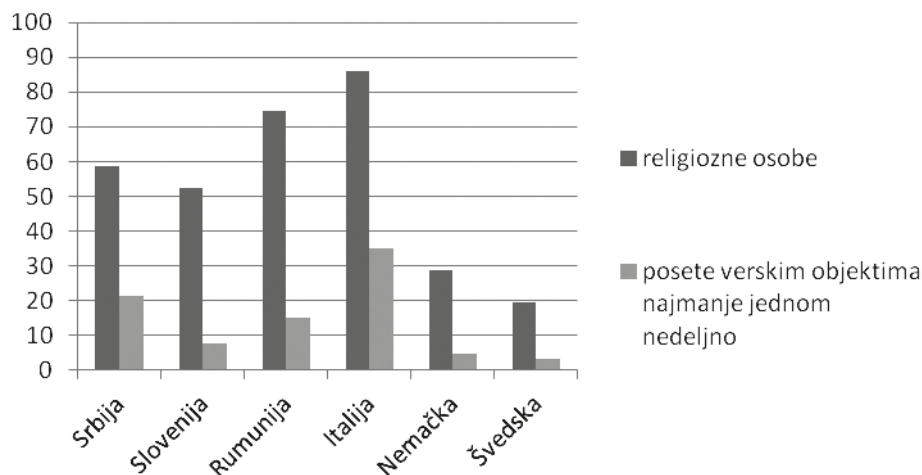
Svest o potrebi za posetom rođaka nije u značajnoj meri razvijena u Srbiji. Najveći broj anketiranih se opredelio za odgovor ponekad (37,6%), nakon čega slede odgovori retko (32,3%) i često (26,9%). Opadanje značaja porodičnih vrednosti i jačanje individualizma su doprineli ovakvim rezultatima. Odnosi sa rođacima se sve manje zasnivaju na poverenju i poštovanju, a sve više na materijalnoj osnovi. Posete rođacima se doživljavaju ne iz sopstvene potrebe jačanja familijarnih odnosa već kao obaveza nametnuta od strane rodbine a najčešće roditelja. Dva ekstrema su zanemarljivo prisutna na osnovu čega

možemo zaključiti da je kontinuitet porodičnih veza održan ali u manjoj meri nego ranije. Razlog tome jeste život u dinamičnom i neizvesnom okruženju gde je cilj svakog pojedinca ostvarivanje lične egzistencije što smanjuje vreme koje mladi u Srbiji posvećuju svojim bližim i daljim rođacima.

Ubrzano tempo života u značajnoj meri smanjuje slobodno vreme koje je moguće izdvojiti za posetu rođacima. Analizirajući posmatrane zemlje uočavamo prisutnost posećivanja rodbine nekoliko puta mesečno. Izuzetak jeste Italija usled visokog nivoa interakcije i odnosa među ljudima što potvrđuje i visok nivo socijalnog kapitala. Posmatrajući Evropu, porodica i odnosi unutar nje su u najvećoj meri zastupljeni u južnim i jugoistočnim delovima. Tome u prilog ide i udruživanje i upoznavanje ljudi stvarajući mreže institucija koje se na ovim prostorima najčešće manifestuju u vidu klanova i mafije. Sa druge strane Švedska i ostale skandinavske zemlje značajno manje praktikuju posete rođacima. Razlog tome jeste izražen individualizam i okrenutost ka razvoju sopstvene karijere uz ekspanzivan sistem socijalne zaštite što smanjuje potrebu lične brige za rodbinom. U Nemačkoj razvoj krupnog kapitala jeste okrenuo ljude ka materijalnim vrednostima zanemarujući porodicu kao osnovu društva. Upravo u Nemačkoj novac jeste zastupljen kao sredstvo povezivanja rodbine. Na primeru posmatranih zemalja možemo uočiti pad porodičnih vrednosti i broja poseta kao posledica otuđenja ljudi i traganja za boljim uslovima života. Sve veće odvajanje mladih smanjuje njihovu povezanost sa porodicom.

► SLIKA BR. 3: PROCENAT RELIGIOZNIH LJUDI I NJIHOVE POSETE RELIGIJSKIM OBJEKTIMA U PROTEKLIM NEDELJU DANA

Izvor: European Value Survey, World Value Survey; Slovenija (WVS 2011), Rumunija (WVS 2012), Italija (EVS 2008), Nemačka (WVS 2013), Švedska (WVS 2011), Srbija (sopstveno istraživanje 2017)

Posmatrajući Srbiju 58,6% ispitanika se izjasnilo kao religiozno. Visok nivo religioznosti je posledica nedostatka poverenja u institucije Republike Srbije. Prisutno je usmeravanje prema mističnim i natprirodnim silama u nadi da će nam pomoći u ostvarenju ličnih ciljeva. Religioznost kao činilac svakodnevnih odluka ne samo da pokazuje nepoverenje u državne institucije, već i nepostojanje nade da će se situacija promeniti na bolje. Većina ispitanika se izjasnila da je religiozno iako nisu posetili verske objekte u skorije vreme.

Njih 78,5% nisu posetili verski objekat u proteklih nedelju dana. Razlog tome je nedostatak slobodnog vremena mladih u Srbiji kao posledica školovanja i potrebe za ostvarenjem materijalne nezavisnosti od roditelja. Život u Srbiji zahteva brigu za sopstvenu egzistenciju uz postepeni gubitak porodičnih vrednosti i favorizovanje materijalnih zadovoljstva. Iz predhodnih odgovora uočavamo da je religija prisutna u mislima ali da postoji nedostatak njenog praktikovanja. Upravo nedovoljno praktikovanje religije smanjuje njen uticaj na proces donošenja odluka.

Poredeći rezultate u Srbiji sa drugim zemljama uočavamo da neefikasnost državnih institucija doprinosi okretanju ljudi ka religiji. Uređenost sistema i orijentisanost ka poslu u značajnoj meri smanjuju potrebu za religijom i njenim praktikovanjem što vidimo na primeru Nemačke i Švedske. Posebno periodi tranzicije iziskuju potrebu za spasenjem kroz verska učenja usled nemogućnosti pronalaska rešenja za tekuće probleme. Rimokatoličke zemlje u većoj meri praktikuju religiju kao posledica uticaja Vatikana kao i čvrste hijerarhijske strukture na čijem je čelu Papa. Autokefalnost i razdvojenost u okviru pravoslavne crkve smanjuju neophodnost kod ljudi za njihovim posećivanjem. Ovakvi rezultati idu u prilog tvrdnjama da religiozne nacije ostvaruju manji stepen razvijenosti usled nemogućnosti ostvarivanja ličnih želja i ciljeva u uslovima u kojima žive.

Ovim rezultatima su u značajnoj meri doprinele i razlike između posmatranih religija. Pravoslavlje i katolicizam propovedaju veru u boga kroz bogoslužje u vidu molitvi i posećivanja verskih objekata. Prema pravoslavlju, čovek ne težeći ka moći i bogatstvu, stvara jedinstvo svetovnog i duhovnog gde svaka osoba ima unapred utvrđeno mesto i zadatak.¹⁷ Na taj način se ostvaruje indirektna vera sa božanstvom kroz pasivan život i prihvatanje uslova u okruženju kao datih. Ovakvo posmatrano stvara se ekonomija na bazi humanosti gde se interes društva stavlja na prvo mesto, a profit ne sme biti primarni motiv obavljanja aktivnosti.¹⁸ Sa druge strane protestantizam ispoljava direktnu povezanost boga i pojedinca kroz naporan rad. Nespremnost za rad jeste predmet osude i nedostatka vere u boga.¹⁹ Upravo se praktikovanje religije ogleda u radu kroz koji se uvećava bogatstvo u cilju ostvarivanja lične egzistencije. Tako posmatrano protestantizam ukazuje na aktivan način života gde pojedinac ima centralno mesto u stvaranju boljih uslova.

4. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje se baziralo na proučavanju stavova pojedinaca o načinu na koji doživljavaju okruženje u kome žive. Na bazi dobijenih rezultata moguće je stvoriti generalnu sliku o ulozi neformalnih institucija u svakodnevnom životu mladih u Srbiji. Posebno je istraživan značaj poverenje, imajući u vidu ulogu koju nivo ili zalihe socijalnog kapitala imaju u ekonomskog razvoju društava. Ova pravila ne objašnjavaju samo prošlost i sadašnjost srpskog naroda, već i omogućavaju sagledavanje buduće perspektive rasta i razvoja na bazi postojećih neformalnih institucija. Veoma značajni zaključci se odnose na nizak nivo generalizovanog poverenja kod mladih Srbije. Mada je pad generalizovanog poverenja identifikovan u nizu savremenih društava (Bjornskov, C, 2006), ostaje činjenica da je

17 Ristić I., (2005), str. 158-159

18 Sorondo M.S., (2003), str. 17

19 Weber, M. (1930), str. 104-105

veliki broj istraživača angažovan na istraživanjima konstituenti ovog željenog aspekta socijalnog kapitala. Niz istraživača se slaže da među uzrocima pada generalizovanijeg poverenja su razlozi poput etničkog diverziteta i naglašenih migracija s jedne strane, i narušene socijalne kohezije i velikih dohodnih neravnomernosti, s druge strane. Kada je slučaj Srbije u pitanju, ona spada u evropske zemlje (uz Moldaviju i Kipar) sa najnižim zalihama socijalnog kapitala i posebno, generalizovanog poverenja. Svakako, naglašene socijalne razlike i produžena socijalna tražnja mladih, pitanje generalizovanog poverenja među mladima Srbije posebno ističe. Zato je potrebno posebno istraživati i rezultate onih naučnika koji se bave drugim aspektima socijalnog kapitala i generalizovanog poverenja, a tu, pre svega, imamo u vidu značaj istraživanja uloge javnih politika u kreiranju poverenja.

Ovakav način istraživanja potiče iz učenja institucionalista o razumevanju sveta u kome živimo. Institucionalna ekonomija pokazuje da je moguće objasniti pojave i procese na bazi opisivanja stvarnosti uz korišćenje intuicije i poznavanja mentaliteta ljudi. S druge, pak, strane, institucionalna analiza upozorava na značaj tzv. puta zavisnosti ("path dependence"), potvrđujući pravilo koje je još Nort afirmisao da je daleko lakše promeniti formalne institucije nego one koje su neformalnog karaktera. Rezistentnost neformalnih institucija (Zarić, Babić, 2016) čini procese restrukturiranja institucionalne strukture složenijim i dugotrajnijim, na šta ukazuju i dobijeni rezultati.

LITERATURA

Babić V., et al. (2015), Young entrepreneurs trust during the recession: evidence from Serbia, *Economis Annals*, vol. LX, Faculty of Economics, University of Belgrade, pp. 49-68

Bjornskov, C. (2006), *Determinants of generalised trust: Across-country comparison*, Public Choice no. 130, Springer, pp. 1-21

Denzau A., et al. (1994), *Shared mental models: ideologies and institutions*, *Kyklos*, no. 47, pp. 3-31

Fukuyama F. (1995), *Trust: the social virtues and creation of prosperity*, London: Hamish Hamilton

---

Hahn F. (1987), „Information, dynamics and equilibrium”, *Scottish Journal of Political Economy* no. 34, Scottish Economic Society, pp. 321-34

Hodgson G. (2006), What Are Institutions, *Journal of Economic Issues*, Vol. XL no.1, Taylor & Francis, pp. 1-25

La Porta, R., et al. (1997). Trust in large organizations. *American Economic Review*, 87, 333-338

Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine („Službeni glasnik RS”, br. 55/05 i 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US, 72/12, 7/14 – US i 44/14)

North D. (1994), „Economic Performance Through Time”, *The American Economic Review*, vol.84 no.3, American Economic Association, pp. 359-368

Pejović S. (2004), Diferencijacija rezultata institucionalnih promena u Centralnoj i Istočnoj Evropi: Uloga kulture, *Ekonomski anali br.163*, Ekonomski fakultet, Beograd, str.7-30

Putnam, R. (2000), *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Putnam, R. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press

---

Ristić I. (2005), Religija kao faktor političke kulture i ekonomskog razvoja. *Filozofija i društvo br. 3*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, str. 145-161

Simon, H. (1985), „Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science,” *American Political Science Review* 79:2, pp. 293-304

Sorondo M.S., (2003), For a Catholic Vision of the Economy, *Journal of Markets & Morality*, Vol.6, no.1, Acton Institute for the Study of Religion & Liberty, pp. 7-31

Uslaner, E.M. (2002), *The moral foundations of trust*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Weber, M. (1930), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Allen and Unwin, London

---

Williamson O. (2000), The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead, *Journal of Economic Literature*, vol 38, no 3, American Economic Association, pp. 595-613

Zarić S, et al. (2016), Influence of human capital and the role of on GDP: European countries comparison, *International journal knowledge*, vol.15.2, Macedonia, pp.507-512

---

https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en (Pristupljeno:16.12.2017)

<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (Pristupljeno:18.12.2017)

<http://www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/zieeuropa.php?year=2008> (Pristupljeno: 18.12.2017.)

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Pristupljeno 20.12.2017.)
